

TIỀM NĂNG VÀ GIẢI PHÁP PHÁT TRIỂN CÂY SEN ĐỒNG THÁP

PGS.TS. Phạm Văn Hiến

Trường Đại học Nông Lâm Tp. Hồ Chí Minh

Email: pvhien@hcmuaf.edu.vn

Cây sen hồng (Thủy Phù Dung) thuộc họ Nelumbonaceae, tên khoa học là *Nelumbo nucifera*. Trong các thư tịch Phật giáo, sen hồng còn được gọi bằng các tên gốc Trung văn như Hà hoa (荷花), Liên hoa (蓮花), Thủy chi (水芝) (Wikimedia, 2017). Hoa sen là biểu trưng của sự linh thiêng và nhiệm màu trong đời sống tâm linh. Cây sen sống ở nơi bùn lầy nhưng vẫn vươn lá và hoa lên khỏi mặt nước, tỏa hương thơm tinh khiết. Hoa sen biểu tượng cho sự vô nhiễm, thanh cao, thuần khiết, nhẫn nại vươn lên đã đi vào tâm hồn và cuộc sống của người dân Việt Nam từ bao đời nay.

1. Tiềm năng cây sen

1.1. Cây sen phù hợp với chân đất Đồng Tháp

Cây sen có khả năng thích nghi cao trên nhiều chân đất có nước, không cạnh tranh đất với cây trồng khác (đất trũng, ngập sâu, phèn). Do vậy, cây sen có thể trồng được trên nhiều chân đất trong cả nước, Đồng bằng sông Cửu Long (ĐBSCL) và nhất là Đồng Tháp Mười. Đồng Tháp Mười có 697.000 ha (Tỉnh Long An, Tiền Giang, Đồng Tháp), Long An chiếm diện tích lớn, nhưng sen mọc tại tỉnh Đồng Tháp đẹp, hương thơm và sống tập trung trên nhiều cánh đồng lớn.

Nông dân tại tỉnh Đồng Tháp có nhiều kinh nghiệm thu hoạch, khai thác hoa, ngó, gương sen vào mùa nước nổi cũng như nông dân có kinh nghiệm trồng và chăm sóc cây sen lấy sản phẩm.

1.2. Sen là biểu tượng thiêng liêng cao quý trong tâm thức Việt

Nói đến cây sen chúng ta nghĩ ngay đến 3 hình tượng thiêng liêng, thanh khiết và cao quý tâm hồn người Việt Nam.

- Hình tượng 1: Phật Thích Ca

Hình ảnh linh thiêng, huyền bí, thanh cao của hoa sen được hiện hữu từ khi Phật giáng sinh đến cõi niết bàn. Phật sinh ra, đi 7 bước chân đầu tiên, 7 đóa hoa sen nở nâng gót son và tôn vinh đức Phật sinh thành, hoa sen tượng trưng cho sự vô nhiễm cõi trần. Phật thuyết pháp, trên tay pháp bảo là búp hoa sen trắng và khi nhập niết bàn, Phật ngồi trên đài sen trắng.

- Hình tượng 2: Bác Hồ

Vĩ nhân của thế giới, vị cha già kính yêu của dân tộc Việt Nam. Hoa sen tượng trưng cho sự thanh cao và một đời vì nước vì dân của Hồ Chủ tịch.

Tháp Mười đẹp nhất hoa sen

Việt Nam đẹp nhất có tên Bác Hồ (Bảo Định Giang)

- Hình tượng 3: Hồn sen - tâm hồn con người Việt Nam

Tâm hồn và cốt cách người Việt thanh cao, tinh khiết, không bị vẩn đục và luôn vươn lên trước mọi nghịch cảnh, bùn lầy của cuộc sống đời thường. Ca dao tục ngữ Việt Nam tôn vinh sen:

“Trong đầm gì đẹp bằng sen

Lá xanh bông trắng lại chen nhị vàng

Nhị vàng, bông trắng, lá xanh

Gần bùn mà chẳng hôi tanh mùi bùn”

1.3. Đa dạng loài sen

Tiềm năng từ sự đa dạng loài sen rất lớn. Hiện nay, trên đất nước Việt Nam có hơn 20 loài sen bản địa và khả năng nhập nội gần 100 loài. Hoa sen đẹp, nhiều màu sắc và hương thơm, đa dạng hình thái thực vật về hình dạng cây, lá và hoa.

Một số loài có thể ghi nhận ở Việt Nam: Sen hồng và Sen trắng cung đình Huế, Sen hồng và sen trắng cánh đơn Nam bộ, Sen hồng và Sen trắng Hồ Tây, Sen hồng Quan Âm Liên Hoa, Sen trắng Quan Âm Bách diệp, Sen trắng cánh kép, Sen trắng cánh kép viền tím, Sen hồng lá to, Sen Nhật bản, Sen Thailand. Sự đa dạng loài, đa dạng sinh học là tiềm năng vô giá của cây sen sẵn có trong thế giới tự nhiên.

Hoa sen đa dạng, muôn màu muôn sắc

Sen hồng cung đình Huế

1.4. Phát triển du lịch từ sen

Cây sen có nhiều tiềm năng cho phát triển du lịch sinh thái với nhiều loại hình đa dạng. Hiện nay, du lịch tại các tỉnh ĐBSCL khá trùng lặp với loại hình miệt vườn cây ăn quả và sông nước, gây nhàm chán cho du khách. Trong khi cây sen có nhiều tiềm năng phát triển thành tour du lịch “Hồn sen” đa dạng các loại hình du lịch hấp dẫn du khách và gắn kết với các tour miệt vườn, sông nước tại các tỉnh khác.

1.5. Sản xuất tập trung

Diện tích Đồng Tháp Mười 697.000 ha, diện tích đầm lầy và các cánh đồng có thể trồng xen hoặc chuyển đổi cơ cấu cây trồng luân canh cánh đồng lúa – sen theo mùa vụ.

Tiềm năng diện tích và con người Đồng Tháp có thể phát triển mô hình sản xuất tập trung các loại sản phẩm tươi, khô, tinh chế sau thu hoạch từ cây sen: Hoa sen các màu sắc khác nhau, lá sen, ngó sen, gương sen, hạt sen, tim sen, củ sen và các sản phẩm tinh chế, chế biến từ cây sen.

1.6. Đa dạng sản phẩm

Cây sen có thể sử dụng tất cả các thành phần trên cây không lãng phí, sau đây là một số sản phẩm thông dụng có trên thị trường. Hoa sen: muôn màu muôn sắc. Gần đây, hoa sen kép có 2, 3 màu khác nhau. Hoa sen được người Việt trân trọng trưng trên bàn thờ Phật hay bàn thờ tổ tiên trong các ngày lễ trọng. Hoa sen dùng để ướp trà sen, một thú ẩm thực trà đạo tao nhã của người Việt.

Lá sen: Trong xu thế sống thân thiện môi trường được thế giới quan tâm, lá sen đơn giản dùng để gói thực phẩm cũng như bánh trái cây có giá trị cao. Nếu tỉnh Đồng Tháp có phong trào dùng lá sen gói thực phẩm thay túi nylon sẽ là một “hình ảnh đẹp” không chỉ trong nước mà còn lan tỏa tinh thần vì "hành tinh xanh" ra thế giới. Lá sen còn được chế biến làm trà uống và là dược liệu quý trong các bài thuốc đông y cổ truyền. Lá sen có lông tơ mịn bao bọc, không thấm nước. Ngành khoa học vật liệu có thể mô phỏng cấu tạo giải phẫu của lá sen để tạo vật liệu không thấm bụi, nước và không thấm nhiễm tia phóng xạ. Củ sen làm thực phẩm an toàn, cao cấp và là dược liệu quý. Ngó sen làm thực phẩm xanh ngon, tươi, sạch như: gói, dưa chua... Thân sen có thể lấy sợi dệt vải cao cấp, sợi nhỏ mịn hơn tơ tằm. Tâm sen ở giữa hạt sen là dược liệu quý cho ngành đông y.

Hạt sen là thực phẩm an toàn, dùng để nấu chè, làm mứt sen, đồng thời cũng là nguồn dược liệu quý.

2. Giải pháp phát triển cây sen Đồng Tháp

2.1. Thúc đẩy công nhận hoa sen là Quốc hoa

Hiện nay trên thế giới có hơn 100 nước có quốc hoa, châu Á có 27 nước, châu Âu có 33 nước, châu Mỹ có 23 nước, châu Phi có 15 nước và châu Đại Dương có 3 nước (Trần Ngọc Thảo, 2010).

Hoa sen hồng được người dân Việt Nam coi là quốc hoa dù chưa được chính thức hoá. Văn hóa, tín ngưỡng, tâm linh và sinh hoạt đời sống của người Việt Nam gắn bó với hoa sen.

Năm 2010, nước ta đã khởi xướng việc công nhận quốc hoa. Cao điểm là thời gian chuẩn bị tổ chức lễ kỷ niệm 1000 năm Thăng Long, hoạt động lấy ý kiến chọn lựa, công nhận quốc hoa đã khá rầm rộ. Ban đề án quốc hoa Việt Nam do Bộ Văn hóa – Thể thao và Du lịch (VHTTDL) thành lập, đề xuất tiêu chí chọn quốc hoa và khảo sát, thúc đẩy việc chọn quốc hoa. Mười ba tiêu chí chọn quốc hoa được đưa ra khá chặt chẽ, một số tiêu chí khó khả thi và còn nhiều tranh luận. Bộ tiêu chí như sau:

- Có nguồn gốc hoặc được trồng lâu đời ở Việt Nam.

- Thích nghi và được trồng ở hầu khắp mọi miền đất nước.
- Thời gian nở hoa quanh năm hoặc kéo dài trong năm.
- Thể hiện được bản sắc văn hóa truyền thống dân tộc, tinh thần cốt cách, ý chí và nguyện vọng của nhân dân Việt Nam.
- Bền đẹp về hình thức, màu sắc và hương thơm.
- Thông dụng trong đời sống sinh hoạt của nhân dân
- Có giá trị về mặt kinh tế, mang lại lợi ích cho nhiều người dân.
- Có giá trị thẩm mỹ, hội họa
- Có giá trị văn học, nghệ thuật
- Được đại đa số người dân yêu thích, chấp thuận và tôn vinh.
- Có giá trị lịch sử (gắn với nhân vật hoặc sự kiện lịch sử).
- Có khả năng mở rộng và phát triển trong tương lai.
- Không trùng lặp với quốc hoa của các quốc gia khác.

Trên Trang thông tin điện tử của Bộ VHTTDL, đa số ý kiến đồng thuận lựa chọn hoa Sen là Quốc hoa. Trong tổng số 18.805 phiếu đã tham gia bầu chọn hoa Sen chiếm 62,2%; hoa Đào: 15,6%; hoa Mai: 14,4%; hoa Ban: 4,4%; hoa Tre: 1,8%. Tại Đà Nẵng, 10.000 ý kiến có 97% chọn sen Hồng, số còn lại chọn hoa mai, sen Vàng và các loại hoa khác. Tại TP. Hồ Chí Minh, trong 40.000 ý kiến có 71% chọn sen Hồng.

Kết quả thăm dò dư luận của trang mạng quochoavietnam.com.vn, trên trang online của báo Tiền Phong (hoa Sen chiếm 40,14%) (số liệu 21-7-2010). Trên trang website của Ban đề án quốc hoa đã có 135.097 ý kiến tham gia sau 2 tháng cũng có kết quả tương tự, đa số chọn hoa Sen (40,3% chọn hoa Sen). Đối chiếu với 13 tiêu chí thì hoa mai, hoa đào không đạt được nhiều tiêu chí, còn hoa sen đạt được hầu hết các tiêu chí, riêng tiêu chí 13 - không trùng lặp với quốc hoa của các quốc gia khác không đạt, do hoa sen còn là quốc hoa của Ấn Độ. Tuy nhiên, bộ tiêu chí đề xuất còn nhiều tranh cãi.

Trên thế giới có rất nhiều quốc gia có quốc hoa trùng nhau, nhiều nhất là hoa hồng có 10 nước chọn, hoa tulip có 4 nước chọn, hoa súng có 2 nước (Đan Mạch và Bangladesh), hoa gừng có Cuba và Nicaragua.

Giải pháp thúc đẩy công nhận quốc hoa: Toàn tỉnh Đồng Tháp, nhất là Đoàn đại biểu quốc hội tỉnh Đồng Tháp cần phát động, khởi xướng nêu việc công nhận quốc hoa tại các cuộc họp quốc hội và tỉnh Đồng Tháp cần có kế hoạch vận động cả nước tham gia. Khi hoa sen được Nhà nước công nhận, chắc chắn thương hiệu “Đồng Tháp”, sen Đồng Tháp sẽ lên ngôi, góp phần quảng bá cho tỉnh nhà.

2.2. Nghiên cứu phát triển chuỗi giá trị cây sen

Tỉnh Đồng Tháp cần đầu tư thực hiện chương trình nghiên cứu toàn diện chuỗi giá trị cây sen từ bộ giống, kỹ thuật canh tác, công nghệ sau thu hoạch, đa dạng sản phẩm sen, kênh phân phối và thị trường. Tỉnh hợp tác với các trường đại học xây dựng qui trình kỹ thuật canh tác cây sen, qui trình luân canh, tái cơ cấu cây trồng có cây sen trên chân đất ngập, trũng, tận dụng diện tích Đồng Tháp Mười, trồng sen kết hợp du lịch sinh thái; Hợp tác với các trường đại học nghiên cứu bảo tồn tập đoàn các giống sen bản địa, nhập nội và tiến đến đề xuất công nhận chỉ dẫn địa lý cây sen Đồng Tháp. Ngoài các sản phẩm phổ biến, Tỉnh và các doanh nghiệp cần đầu tư nghiên cứu các sản phẩm có giá trị kinh tế cao từ cây sen cung cấp cho phân khúc thị trường trên, đối tượng khách hàng là người có thu nhập cao với các sản phẩm như nước hoa sen, vải tơ sợi sen, sản phẩm may mặc cao cấp từ sợi sen.

2.3. Sáng tạo, tổ chức các hoạt động văn hóa nghệ thuật xoay quanh "Sen"

Sở Văn hóa – Thông tin – Du lịch tổ chức các hình thức thi sáng tác bài hát (tân nhạc, cổ nhạc), chương trình văn nghệ, kịch bản về chủ đề sen Đồng Tháp trong các lễ hội truyền thống của Tỉnh; Thiết kế tượng đài các vị anh hùng dân tộc kết hợp tô điểm làm nổi bật nét hoa sen, thiết kế tượng đài hoa sen, tháp sen, sân vận động hoa sen, xây dựng các công trình đặt tên hoa sen tại thành phố Sa Đéc và Cao Lãnh; Qui hoạch trồng sen dọc hai bên đường có cánh đồng lúa đi vào tỉnh Đồng Tháp, nhất là thành phố Sa Đéc và Cao Lãnh;

Qui hoạch trồng sen trong chậu và đặt chậu hoa sen dọc các con phố chính trong Tp Sa Đéc, Cao Lãnh.

Giải pháp tạo thương hiệu Đồng Tháp bằng hình ảnh cây sen khắp mọi nơi từ nông thôn đến thành phố, đường sen, làng sen, biểu tượng logo sen. Tại các hội nghị, tiếp khách khách trong và ngoài nước, hình ảnh hoa sen cần hiện diện trên bàn họp, trên bục, trên phong màn hội nghị, hội thảo tạo ấn tượng hoa sen đẹp cho Đồng Tháp. Ví dụ: Hồng Kông chọn hoa tử kinh làm quốc hoa và ngoài việc trồng hoa này khắp cả nước, thành phố còn dựng một tượng đài hoa tử kinh bằng vàng để tôn vinh hoa tử kinh. Việt Nam chưa công nhận quốc hoa nhưng logo Vietnam-Airline vẽ hình bông sen trên phần đuôi máy bay là một hình ảnh đẹp về hàng không Việt Nam trong mắt bạn bè thế giới.

Trong quan điểm Phật giáo Việt Nam, hoa sen được tôn quý và chiếm vị trí rất quan trọng, biểu trưng cho những giá trị đạo đức, sự thuần khiết, thánh thiện. Tỉnh đầu tư và vận động các chùa có ao sen, các cơ quan có điều kiện nên trồng sen. Sở Văn hóa-Thể thao-du lịch tỉnh Đồng Tháp định kỳ tổ chức các hội hoa sen như chương trình Hội sen Đồng Tháp với chủ đề “Hồn sen” từ 1-3/9/2017 năm nay.

2.4. Lấy Sen làm trung tâm để phát triển Du lịch sinh thái

Tỉnh Đồng Tháp kêu gọi đầu tư, xúc tiến thương mại từ các doanh nghiệp, các công ty du lịch mạnh trong nước và tiến đến kết nối du lịch quốc tế, lấy cây sen làm hình tượng trọng tâm cho du lịch sinh thái. Một số hoạt động có thể triển khai như sau:

- Trồng các cánh đồng sen muôn màu muôn sắc, tập đoàn giống sen sưu tập được trên cả nước và nhập nội được trồng tập trung thành các cánh đồng sen đơn màu và đa màu sắc. Xây dựng các dịch vụ nhà hàng sen, chòi lá trên đồng sen, đường đi bộ, đi xe đạp trên đồng sen, chụp hình, homestay cho khách ở lại qua đêm tại cộng đồng.

- Ẩm thực sen: Đa dạng hóa các món ăn truyền thống có cây sen.

- Trà sen tiếp khách trong và ngoài nước.

- Khu di tích Nguyễn Hữu Lý, Gò Tháp Mười, Đền Đốc binh Kiều, Bà Chúa xứ Đồng Tháp kết hợp tham quan các điểm trồng sen, bán các sản phẩm sen.

Cây sen lá khổng lồ
Chùa Phước Kiến, Châu Thành,
Đồng Tháp

2.5. Phát triển các mô hình canh tác cây sen, chuyển đổi cơ cấu cây trồng

Hiện nay, có rất nhiều mô hình luân, xen canh với cây sen mang lại hiệu quả kinh tế và môi trường cao, nhưng chưa có công trình nghiên cứu thống kê đánh giá để nhân rộng đại trà.

- Mô hình: Lúa – Sen (gương) ở Thới Lai, Cần Thơ
- Mô hình: Sen lấy gương ở Phụng Hiệp, Hậu Giang
- Mô hình: Sen lấy hạt, ngó – Cá (Thác lác, sặc rằn) ở Trần Đề, Sóc Trăng
- Mô hình: Sen lấy củ, lá làm trà ở Châu Phú, An Giang.
- Mô hình trồng sen lấy lá bán cho công ty Từ Quý, Đồng Tháp chế biến trà sen
- Mô hình: Đầm Sen Ninh Xá (Thường Tín, Hà Nội) 12 giống sen quý, làm điểm du lịch (chụp hình 50.000 đ/người, bán trà ướp sen, hoa sen, củ sen)
- Quy hoạch tập trung các cánh đồng sen thuần chuyên sản xuất cây sen thu hoạch gương lấy hạt, cánh đồng sen thuần lấy lá, cánh đồng sen thuần lấy củ, đặc biệt tập trung xây dựng cánh đồng sen chuyên lấy hoa cung cấp cho thị trường trong nước và tiến đến xuất khẩu sang Ấn Độ và làm nguyên liệu cho chương trình tinh chiết nước hoa sen cho từng loài sen có màu, mùi hương khác nhau.

Bài viết phác thảo một số giải pháp thúc đẩy phát triển cây sen Đồng Tháp dựa trên tiềm năng tự nhiên và con người Đồng Tháp, hiện nay có nhiều “nhạc công” giỏi

và nhạc cụ hiện đại như các doanh nhân từ Công ty TNHH Cỏ May, Bến Thành tourist, Saigon tourist, các doanh nghiệp và nghệ nhân sen trên địa bàn Tỉnh, trường Đại học Nông Lâm Tp. HCM, trường Đại học Đồng Tháp, ... chúng ta cần có một “nhạc trưởng” cấp lãnh đạo tỉnh chỉ huy, bắt nhịp dàn nhạc cho chương trình sen Đồng Tháp và có sự quyết tâm, đồng tâm hiệp lực của nhà nước, nhà khoa học, nhà nông và nhà doanh nghiệp chắc chắn cây sen sẽ mang lại giá trị kinh tế cao cũng như làm phong phú đời sống văn hóa tinh thần của người dân và tô thắm hồn sen Việt.

Cao Lãnh, Đồng Tháp 30/8/2017